

Life on the Ottoman Border, ur. Vjeran Kursar. Zagreb: FF Press, 2022, 374.

Zbornik radova *Life on the Ottoman Border* odraz je časti i zahvalnosti brojnih stručnjaka, a potom i prijatelja Nenada Moačanina, koji su inicijativom glavnog urednika Vjerana Kursara nastojali obraditi zanimljive i do sada manje obrađivane teme iz prošlosti Osmanskog Carstva. Svoje radove oni su posvetili Nenadu Moačaninu koji se počeo smatrati doajenom na polju osmanistike. Naime, riječ je o jednom od najvećih istraživača osmanske prošlosti s prostora Balkana koji je u tijeku svoje istraživačke karijere napisao oko 130 radova na polju osmanistike. Uz to, ovaj zbornik produkt je Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na kojem je Moačanin nekada bio student, a od 1993. godine do danas obnaša posao profesora. Sadržaj Zbornika čine *Introduction*, zatim biografija pod nazivom *Professor Moačanin, the Doyen of Ottoman Studies in Croatia*, te radovi grupirani u tri interesne skupine. Prvu skupinu pod nazivom *Ottoman Bosnia, Turkish Croatia, and Turkey in Europe* čini dvanaest radova koji se uglavnom fokusiraju na društvenu i ekonomsku povijest osmanske Bosne, Balkana i

središnje Europe. *Distant borders and regions* predstavlja drugu interesnu skupinu u zborniku i čine ju tri rada, u kojima je predstavljena osmanska vlast u Siriji, Palestini i na Krimu. Iako na prvu ne djeluje tako, ti radovi vrlo se dobro uklapaju u koncepciju samog zbornika jer omogućavaju povlačenje izvjesnih usporedbi u kontekstu osmanske vlasti s udaljenim regijama. U trećoj interesnoj skupini pod nazivom *Glimpses Beyond the Ottoman Border: Habsburg Croatia and the Republic of Dubrovnik* nalazi se pet radova, koji nastoje prikazati situaciju s druge strane granice, odnosno na koji način se odvijala suradnja s Osmanskim Carstvom i na kojem nivou.

Iz prve skupine radova kao prvi na listi našao se rad *Serving King and Sultan: Pavao Grgurić and his Role on the Hungaro-Ottoman Frontier in Southern Bosnia, c. 1463-1477*, autora Michaela Ursinusa. U njemu se nastojalo pomoću informacija iz osmanskih deftera predstaviti na koji način se odvijao život u Bosni neposredno poslije osmanskog osvajanja kroz primjer života domaćeg plemića Pavla Grgurića. Poznato je

da je na prijelazu iz samostalnosti pod osmansku vlast Grgurić predstavljao utjecajnog dužnosnika u Livanjskom, a kasnije i Neretvanskom kraju. Autor nastoji pobliže utvrditi koja je bila njegova uloga i kakav je položaj imao u vremenu kada je osmanska vlast preuzela incijativu nad Bosnom. Iako je bio kršćanin, Ursinus donosi podatke koji pokazuju da Grgurića nisu porobili neprijatelji, već da je uhićen na zahtjev samog sultana što ujedno predstavlja i najveći doprinos ovog rada.

Kakvi su bili životi i karijere osmanskih namjesnika (sandžak-begova) na primjeru Požege kao pogranične pokrajine u Slavoniji tijekom 16. stoljeća, nastoji prikazati Géza Dávid. On u svom radu *The Sancakbegis of Pozsega (Požega, Pojega) in the 16th Centurys*, koristeći osmanske arhivske dokumente, donosi važne informacije o samim sandžak-bezima, poput onih kolika je dužina njihovog radnog staža, iz kojih mjesta su dolazili, koliki im je bio godišnji prihod, i, ukoliko je moguće otkriti, iz kojih obitelji su potjecali. U radu je autor identificirao 44 sandžak-bega, te naglasio da sumnja da su se još dva vjerojatno nalazila u okviru sandžaka Požege u

razdoblju između 1538. i 1598. godine. Naglašeno je da je prosječni mandat sandžak-bega u Požegi trajao oko trinaest mjeseci što je bilo mnogo kraće nego u ostalim pograničnim krajevima. Ovaj rad može biti vrlo koristan za izučavanje prošlosti same Požege, ali i u smislu usporedbe Požege i ostalih pograničnih krajeva u pogledu teritorijalne podjele vlasti i same osmanske uprave.

Na koji način je izgledalo osmansko uređenje još jedne slavonske pokrajine, pokazuje Fazileta Hafizović koja u tom pogledu analizira područje Pakraca. U radu *Nahiyes of the Pakrac Sanjak: the Unknown Nahije Kontovac*, autorica se koristi podatcima iz deftera pakračkog sandžaka iz 16. stoljeća. Na osnovu dvaju deftera identificirala je, do sada nepoznatu, nahiju Kontovac koja se u drugim radovima spominjala pod netočnim imenima, što predstavlja izrazito velik doprinos za povijest pakračkog sandžaka, ali i otvara čitav niz novih istraživanja kako bi se dobilo što više informacija o samoj nahiji Kontovac.

Slične tematike je i naredni rad pod nazivom *Settlement of Lika and Three Ottoman Nahiyes: Novi, Medak and Bilaj Barlete in the 16th Century*, u kojem autorica Kornelija Jurin Star-

čević ispituje društvenu i ekonomsku strukturu triju nahija s područja osmanske Like (Novi, Medak i Bilaj Barlete) kroz 16. stoljeće. Na osnovu osmanske porezne knjige za sandžake Bosnu, Klis i Krka, kojima je Lika u 16. stoljeću pripadala, autorica nastoji rekonstruirati tijek razvoja naselja. U tom pogledu ističe da su spomenute nahije bile "grupirane" i geografski i administrativno, odnosno riječ je o tri susjedne upravne i sudske jedinice na području gdje se nalazilo središte uprave nad osmanskim Likom. U radu su zabilježene promjene u broju naselja i gustoći naseljenosti, demografskim kretanjima, zemljoposjedničkoj strukturi i poreznim davanjima između popisnih godina. Glavni fokus rada jest na osmanskoj rekolonizacijskoj politici, odnosno na naporima koje je osmanska vlast ulagala da ponovno naseli Liku koja je, kako zaključuje autorica, u području Novog, Medaka i Bilaj Barlete postala jezgro gustoće naseljenosti.

Do sada u historiografiji je uvriježeno mišljenje da je organizacija odžakluk timara karakteristika osmanske Bosne i Anadolije. Međutim, istraživanja Hatice Oruç u radu *Ocaklık Timar in the Sanjak of Smederevo* pokazuju da isti egzistiraju i

na području Smederevskog sandžaka. Organizacija odžakluk timara u Smederevskom sandžaku uspostavljena je prilično kasno, tek u prvoj polovici 18. stoljeća. Timari i zeameti dodijeljivali su se onima koji su imali namjeru stalno boraviti u sandžaku. Uz to, dodijeljeno im je pravo da nakon smrti nositelja timara ili zeameta, ovi mogu biti nasljeđeni od strane njihovih sinova; ako nema sinova onda ih naslijediti mogu i vojno-sposobna braća ili u krajnjem slučaju rođaci. S tim da je praksa da rođaci nasljeđuju timare ili zeamete u Smederevskom sandžaku potrajala samo do početka 19. stoljeća, kada je zvanično ukinuta. Autorica provedbu organizacije odžakluk timara smatra, prije svega, vojnom i političkom mjerom od strane osmanske države.

Rad Machiela Kiela pod nazivom *Margariti/Margaliç: Emergence, Development and Downfall of a Muslim Town at the Edge of the Islamic World (Greek Epirus)* opisuje povijest osmanskog muslimanskog grada s područja osmanske Grčke. Danas Margariti predstavlja selo koje se nalazi na krajnjem sjeverozapadu okruga Chamouria na sjeverozapadu grčkog Epira. Na osnovu uglavnom putopisnih izvora autor zaključuje

da je u periodu od 17. do 19. stoljeća Margariti bio grad znatne veličine i centar albanskog islama.

S fokusom na društveni i kulturni aspekt života, Vjeran Kursar nastoji predočiti kakav su položaj u osmanskoj Bosni imali franjevci. U radu *Monks in Kaftans. Bosnian Franciscans, Robes of Honor, and Ottoman Sumptuary Laws* poseban akcent stavlja na pitanje uključivanja bosanskih franjevaca u osmanski upravni sustav poklanjanjem počasnih haljina (kaftana i biniša). Takva osmanska tradicija predstavljala je ujedno znak odanosti i naklonosti, ali i izraz hijerarhijskog odnosa između davatelja i primatelja poklona. Na osnovu nekoliko primjera davanja počasnih haljina franjevcu, Kursar zaključuje da su osmanske vlasti makar povremeno franjevce tretirale i priznavale kao državne službenike. S obzirom na to da je takva količina raskoši bila u suprotnosti s osmanskim šerijatskim zakonima, on ističe da je status i položaj franjevaca u tom pogledu predstavljao izvjesnu iznimku, odnosno da je između franjevaca i osmanske države postojao poseban dogovor.

Dva istraživača, Anđelko Vlašić i Okan Büyüktapu u radu *Hasan Esîrî's Mi'yârü'dDüvel ve Misbârü'l-Milel as*

a Source for the History of Croatia and Bosnia and Herzegovina analizirajući novootkriveni izvor nastoje predočiti njegov značaj za povijest današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće, Hasan Esîrî je kao osmanski vojnik, službenik i književnik opisao političke, društvene i ekonomske karakteristike Hrvatske, Slavonije, Srijema, Dalmacije, Bosne, Hercegovine i Dubrovačke Republike. S obzirom na to da su činjenice u velikoj mjeri posuđivane iz *Atlasa Maiora*, informacija za istraživanje suvremenih prostora Hrvatske i Bosne i Hercegovine je veoma malo. U cjelini, riječ je o vrlo vrijednom djelu iz sfere geografije, koje sadrži uvid u svjetonazor jednog osmanskog geografa s početka 18. stoljeća.

Kako je izgledao prijenos znanja u drugoj polovini 19. stoljeća na primjeru djela na turskom jeziku jednog bosanskog franjevca u svom radu *Fra Mate Mikić-Kostrčanac and the Turkish Language: Manuscripts, Copyists, and the Transfer of Knowledge in the Second Half of the Nineteenth Century*, bavi se Ekrem Čaušević. Analizirajući turkološku građu koja se čuva u knjižnicama i arhivima franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini,

Čaušević ističe da se prijenos znanja nije odvijao samo unutar sjemeništa nego i izvan njih. Da su pojedini bosanski franjevci poznavali turski jezik poznato je još od vremena Martina Nedića, a autor ističe da je Mate Mikić, upravo, bio njegov učenik i sljedbenik humanističke ideje, tako da je od njega naučio i turski jezik. Dugo vremena proveli su bosanski franjevci prepisujući različite gramatike i rječnike pa Čaušević zaključuje da je to odraz osmanske cenzure koja se sporvodila na prostoru Bosne i Hercegovine pred opasnošću od dolaska austrougarske vlasti.

U radu *Abd al-Majīd b. Firishte (d. 1459/60) and the Early Turkish Reading of Hurūfī Corpus Canonicum*, Slobodan Ilić ispituje rano tursko čitanje Hurūfī Corpus Canonicuma odnosno egzegetske pokušaje druge generacije Astarabadijevih učenika. Kroz rad se nastoji potencirati kako su u godinama nakon katastrofe u Ankari 1402. godine, područja Male Azije i Balkana postala plodno tlo za sve neortodoksne doktrine, a osobito za one koje njeguju apokaliptična ili mesijanska očekivanja. U zaključku, autor vrši kategorizaciju turske hurufijske književnosti kasnijeg razdoblja, koju, prema njemu, čine: egzegetska

djela, jezična pomoćna djela, prozna djela i poezija.

Na osnovu izvještaja o pomrčini iz poznate *Historije* Ahmed Cevdet-paše, Claudia Römer se u radu *The Annular Eclipse of the Sun of 7 September 1820 – a Report in Tārīḥ-i Cevdet* bavi razvojem astronomije u kasnom osmanskom razdoblju. Na samom početku rada predstavljena je usporedba saznanja o pomrčini između istraživanja Cevdet-paše i onih aktuelnih danas. Analizirajući osmanske spise iz 19. stoljeća, autorica nastoji objasniti na koji način je kod Osmanlija raslo zanimanje za astronomiju i astrologiju, a kao dodatak rada dodane su transliteracija i prijevod odjeljka Cevdet-pašinog djela, s varijantama i drugim komentarima u fusnotama. U kontekstu daljnjih istraživanja na polju razvoja osmanske astronomije i astrologije ovo djelo predstavlja značajan iskorak, a vrlo je važno i za uviđanje svjetonazora o svakodnevnim shvaćanjima o svijetu koja su vrijedila na prostoru Osmanskog Carstva.

Prva skupina radova završava s radom *Presenting the Ottoman Heritage: An Exhibition of Islamic Manuscripts in Zagreb*, autorice Tatjane Paić Vukić. U njemu se pomoću izložbe

islamskih rukopisa održane u Zagrebu 2014. godine nastoji predstaviti način prikaza osmanske baštine u Hrvatskoj. Poseban fokus jeste na reprezentativnosti pojedinih izložaka, važnosti predodžbe o osmanskoj povijesti i kulturi u široj javnosti u Hrvatskoj, te samoj kulturno-obrazovnoj funkciji jedne takve manifestacije. Autorica na osnovu osobnog iskustva zaključuje da način na koji je izložba postavljena, ne nudi nikakve specijalne zanimljivosti za obične ljude koji nisu specijalizirani za osmansku povijest, ali da, s druge strane, prostorna i finansijska sredstva ne omogućavaju da se osmanska prošlost još više približi hrvatskom narodu.

Druga skupina radova započeta je radom na francuskom jeziku. Jean-Louis Bacqué-Grammont u radu *Amœnitates Tauridicæ: La Crimée ou la douceur de vivre selon Evliyâ Çelebî* analizira izvještaj poznatog osmanskog putopisca Evlije Çelebije. U tom izvještaju Çelebija opisuje svoj boravak na Krimu. Posebna pažnja jest na njegovom susretu s neobičnim običajima i egzotičnim ljudima. Autor nastoji objasniti koji događaji su istiniti, a koji ne. U tom pogledu se posebno fokusira na anegdotu vezanu za obraćanje Džingis-kana na islam

od strane izaslanika samog proroka Muhammada.

Kako je izgledala osmanska uprava u Siriji kao pograničnoj provinciji Carstva u destljećima nakon njezina osvajanja opisuje Linda T. Darling u radu *Resource Extraction in a Newly Conquered Province: Ottoman Syria in the Mid-Sixteenth Century*. Analizirajući *mühimme* deftere fokusira se na pitanje iskopavanja i vađenja resursa u Siriji sredinom 16. stoljeća. Ti defteri i registri obuhvaćaju tri široke kategorije: novac, vojsku i administraciju. Na osnovu deftera autorica u prvoj polovici 16. stoljeća zaključuje da je došlo do zaoštavanja veza između provincijske i centralne vlasti. Za nju, registri predstavljaju jaz između ideologije i provedbe i omogućavaju da se na adekvatan način istraži odnos između apsolutizma i pregovaranja u predmodernim uvjetima Osmanskog Carstva.

Mahmoud Yazbak radom *Penetration of Urban Capital into the Palestinian Countryside: The Beginnings, Jaffa in the 1830s* zatvara drugu skupinu radova ovog zbornika. U njemu se otvara pitanje urbanog kapitala u Jaffi koji je u prvoj polovici 19. stoljeća predstavljao palestinski lučki grad u usponu. U tom periodu privlačio je migrante iz različitih palestinskih

područja i iz drugih dijelova Osman-skog Carstva, posebno iz Egipta, Li-banona i Sirije. Sam prodor kapitala, kako to ističe Yazbak, omogućio je snažan razvoj gospodarstva, što je Jaffu sve više približavalo globalnom tržištu. On zaključuje da je otvaranje vrata Palestine zapadnom interesu dovelo do stvaranja nove društvene strukture, predvođene kršćanima.

Radom Borislava Grgina *The Ottoman-Croatian Border at the End of the Middle Ages* otvorena je treća skupina radova. Rad se fokusira na oružane sukobe, pregovore, migracije i razmjenu ideja i dobara na relaciji hrvatsko-osmanskih odnosa u perio-du od 1458. do 1527. godine. Riječ je prvenstveno o prostoru srednjovje-kovne Hrvatske južno od Kupe i Save odnosno o teritoriji koja je u tom razdoblju pretrpjela značajne demo-grafske i gospodarske gubitke. Po-dručje osmansko-hrvatske granice, ističe Grgin, nije predstavljalo ne-probojnu prepreku za razne oblike razmjene informacija i političke pre-govore. S druge strane, ta granica s obje strane predstavljala je izrazi-tu pogodnost da se razvije svijest o “drugom”, što je u velikoj mjeri ozna-čilo oživljavanje mita, koji je vezuje uz termin *antimurale christianitatis*.

Što se događalo onda kada se di-plomatski odnosi između Dubrovni-ka i osmanskih vlasti ne ispoštuju po dogovoru objašnjava Vesna Miović u radu pod nazivom *From Tears to Poison: Ragusan Dealings with the Enemies from the Ottoman Neighbo-urhood*. S obzirom na to da je Car-stvo veoma brzo počelo slabjeti, Du-brovčani su počeli razvijati metode legalnog i tajnog djelovanja. Iako je trovanje bila jedna od najčešćih me-toda, Dubrovčani nisu ostavili tra-gove takvih radikalnih koraka nego su svoje nepoželjne carske dosto- janstvenike uklanjali lobiranjem na Porti, a, dakako, su davanjem novca i drugih darova još lakše pridobijali osmanske vlasti. Miović je zaključila da je sva moć Dubrovačke Republike bila, upravo, u toj vještoj diplomaciji, kojom je preko bosanskih namjesni-ka uspijevala izigrati osmanske vlasti.

S obzirom na to da je već poznato da je dodirnih odnosa između Hrvata i Osmanlija bilo, autorica Zrinka Bla-žević u svom radu *Inter spem et des-perationem: Diplomatic Emotions of the Habsburg Envoys at the Ottoman Court (1553.–1557.)* bavi se emoci-onalnom analizom odabranih latin-skih diplomatskih izvještaja koja je pisao Antun Vrančić (1551.–1617.) i

Franciscus Zaya (1498.–1570.), inače habsburških izaslanika na dvoru sultana Sulejmana i njegovog velikog vezira Rüstem-paše. Osim narativnih prikaza raznih emocionalnih stilova i stanja, autorica fokus rada stavlja na manifestacije, funkcije i značenja termina *simulatio*, *dissimulatio* i *amicitia* kao tipičnih obilježja rane moderne diplomatske prakse. Na taj način rad je ponudio novi nacrt emocionalologije kao potencijalno korisnog heurističkog modela za diplomatske aktere.

U 17. stoljeću Zagreb je predstavljao ključan grad na teritoriji cijelog Kraljevstva Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. To u svakom slučaju potvrđuje i rad Hrvoja Petrića naziva *On the Economic History of Zagreb in the 17th Century* u kojem se istražuju gospodarske aktivnosti na području Zagreba. U radu je fokus na demografskoj slici grada, razvoju trgovine, obrta i rudarstva, ali i drugih gospodarskih djelatnosti. S obzirom na to da je razvoj grada ovisio o susjednim pokrajinama unutar Austrije, ali i Italije, snažan val doseljenika pomogao je da trgovina i poduzetništvo ojačaju i, samim time, ožive gospodarske aktivnosti u Zagrebu.

Posljednji, ali ne manje vrijedan, rad u ovom zborniku jest onaj Nataše Štefanec pod nazivom *Arms Race*

on the Habsburg-Ottoman Border in the 16th Century: Arsenal, Small Firearms, Artillery and Ammunition on the Croatian and Slavonian Military Border. U njemu se propituje rekonstrukcija razvoja sustava skladištenja, distribucije i upravljanja oružjem i streljivom na hrvatskoj i slavonskoj granici. Analizom podataka iz registra izrađenog u Beču krajem 1577. godine, nastoje se sustavno prezentirati i komentirati podatci, ali i analizirati predložene promjene u kontekstu vojne povijesti u drugim regijama. Autorica u konačnici zaključuje da se utrka u naoružanju u kontekstu Vojne granice za njezin opstanak u narednim stoljećima pokazala ključnom točkom.

Iako je riječ o zborniku koji je posvećen Nenadu Moačaninu i koji kao takav predstavlja “krunu” na sav njegov akademski i naučni rad, može se konstatirati da nije riječ o publikaciji korisnoj ili, bolje reći, ograničenoj na prostor Balkana, nego da je riječ o publikaciji koja je ujedinila i povezala čitav niz stručnjaka iz cijeloga svijeta. Zajedničkim djelovanjem promatrajući osmansku povijest na tri razine stvorili su zbornik radova jasnom strukturom i ciljem. Posvećujući zbornik jednom od najvećih stručnjaka na polju osmanistike,